

Europejska inicjatywa obywatelska. Nieefektywnie wykorzystane pokłady społecznej aktywności

Mieczysława Zdanowicz, *Uniwersytet w Białymstoku*

ORCID ID: 0000-0003-2028-7152

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza praktyki wykorzystania europejskiej inicjatywy obywatelskiej (EIO). Analizie poddano inicjatywy, którym Komisja Europejska (KE) odmówiła rejestracji, inicjatywy wycofane przez wnioskodawców oraz inicjatywy, które nie zdobyły wystarczającej ilości podpisów. Przeprowadzone badania pokazują, że jest to cenna inicjatywa dla demokratyzacji w Unii Europejskiej (UE). Jednak wysoki współczynnik odmów rejestracji proponowanych inicjatyw obywatelskich oraz niski poziom inicjatyw zakończonych powodzeniem wskazują na konieczność przeprowadzenia zmian w obowiązujących przepisach.

Słowa kluczowe: europejska inicjatywa obywatelska, odmowa rejestracji, wycofane inicjatywy, deklaracje poparcia, integracja europejska, Unia Europejska

European citizens' initiative. Resources of social activity ineffectively spent

Abstract

The main purpose of this article is the analysis of the practice of using the European citizens' initiative. Initiatives which were refused for registration; withdrawn; and those with insufficient support were analysed. Conducted research shows that it is valuable initiative for democratisation of the European Union. However, high ratio of refusal of registration and low quantity of successful initiatives indicates necessity of carrying out changes in current law.

Keywords: European citizens' initiative, refusal of registration, withdrawal of initiative, support declarations, European Integration, European Union

Wprowadzenie

Deficyt demokracji w Unii Europejskiej (UE) można zaobserwować od początku lat 90. XX w. (Hix 2010: s. 219 i n.). Jest on konsekwencją przeniesienia uprawnień władczych z poziomu państwowego na poziom Unii (Czachór 2002: s. 117). Deficyt demokracji na poziomie europejskim wpływa nawet na problemy demokracji narodowej (Grosse 2014: s. 25 i n.). Krzysztof Szczerski wskazuje, że równość państw i obywateli powinna być fundamentem polityki UE (Szczerski 2008: s. 125). Unia potrzebuje umocnienia solidarności między jej obywatelami (Fischer 2015: s. 97). Europejska inicjatywa obywatelska miała być odpowiedzią na zjawisko deficytu demokracji, miała ten deficyt niwelować (Witkowska 2013: s. 26 i n.). Inicjatywa ta jest przejawem demokracji uczestniczącej, czyli aktywnego udziału obywateli lub ich reprezentantów w szeroko podejmowanych działaniach państwa, w tym wypadku UE, szczególnie w procedurach stanowienia prawa (Skomerska-Muchowska 2010: s. 97; Jaskulski 2013: s. 263). Ma również znaczenie dla wzmocnienia legitymacji demokratycznej Unii Europejskiej (Węc 2011: s. 156), ponieważ pośrednia legitymacja w Unii Europejskiej jest niewystarczająca (Czaputowicz 2014: s. 158). Jak podkreśla Genowefa Grabowska, rozwój społeczeństwa obywatelskiego świadczy o dobrej kondycji demokracji, dlatego też Unia Europejska (wcześniej Wspólnoty) wspierała zaangażowanie obywateli w działalność jej instytucji, czego przełomowym przejawem było wprowadzenie wyborów bezpośrednich do Parlamentu Europejskiego w 1979 r. Nie zawsze jednak obywatele UE okazywali zainteresowanie działalnością Brukseli (Grabowska 2015: s. 83). Niewątpliwie samo wprowadzenie inicjatywy obywatelskiej nie stanowi rozwiązania problemów demokratyzacji, jednak umiejętne i prawidłowe wykorzystanie jej w praktyce może istotnie przysłużyć się tym zamierzeniom (Doliwa-Klepacka 2014: s. 134–135).

Celem artykułu jest analiza praktyki wykorzystania europejskiej inicjatywy obywatelskiej. Hipoteza badawcza zakłada, że pokłady społecznej aktywności związanej ze składaniem inicjatyw obywatelskich są wykorzystane nieefektywnie. Zasadne jest zatem postawienie pytania: jak w świetle dotychczasowej praktyki funkcjonują procedury i warunki przyjęte w rozporządzeniu w sprawie inicjatywy obywatelskiej? Do wyjaśnienia problemów badawczych zastosowano metodę analizy prawnej, metodę formalno-dogmatyczną oraz opisową.

Analizie poddano inicjatywy, którym Komisja Europejska (KE) odmówiła rejestracji, inicjatywy wycofane przez wnioskodawców oraz inicjatywy, które nie zdobyły wystarczającej ilości podpisów. Analiza nie objęła inicjatyw zakończonych sukcesem,

czyli takich, które zdobyły wystarczające poparcie obywateli UE¹. Dotychczas były tylko cztery inicjatywy, które zakończyły się sukcesem. W tych przypadkach KE wydała komunikat zawierający wszelkie prawne i polityczne wnioski w sprawie przedłożonej inicjatywy obywatelskiej oraz informacje na temat ewentualnych działań, jakie zamierza podjąć (wraz z uzasadnieniem tego stanowiska). Pierwsza z nich, to „Dostęp do wody i kanalizacji jest prawem człowieka! Woda jest dobrem publicznym, nie towarem”². Inicjatorzy wnioskowali o uznanie prawa człowieka do wody pitnej oraz o zapewnienie dostępu do wody i kanalizacji, jako podstawowych usług publicznych dla wszystkich. Druga z inicjatyw – „Jeden z nas”³ – żądała zapewnienia spójności kompetencji unijnych w sprawach dotyczących ludzkich embrionów i zakazania finansowania wszelkich działań (w tym badań), które implikują niszczenie ludzkich embrionów. „Stop wiwisekcji”⁴ to trzecia europejska inicjatywa obywatelska, a jej przedmiotem jest wprowadzenie zakazu doświadczeń na zwierzętach. „Zakaz stosowania glifosatu i ochrona ludzi i środowiska przed toksycznymi pestycydami”⁵ to przedmiot czwartej inicjatywy.

Inicjatywy, którym Komisja Europejska odmówiła rejestracji

Traktat lizboński⁶ wprowadził mechanizm europejskiej inicjatywy obywatelskiej. Zakładał on, że „obywatele Unii w liczbie nie mniejszej niż milion, mający obywatelstwo znacznej liczby Państw Członkowskich, mogą podjąć inicjatywę zwrócenia się do Komisji Europejskiej o przedłożenie, w ramach jej uprawnień, odpowiedniego wniosku w sprawach, w odniesieniu do których, zdaniem obywateli, stosowanie Traktatów wymaga aktu prawnego Unii” (TUE: art. 11 ust. 4). Szczegółowe przepisy dotyczące procedur i warunków wymaganych do przedstawienia inicjatywy obywatelskiej

¹ Inicjatywy te są omówione w tekście: Mieczysław Zdanowicz, *Europejska inicjatywa obywatelska. Ponad milionowe poparcie i co dalej?* Artykuł ukaze się w kolejnym numerze „Przeglądu Europejskiego”.

² Źródło: <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/successful/details/2012/000003> (3.08.2017).

³ Źródło: <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/successful/details/2012/000005> (3.08.2017).

⁴ Źródło: <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/successful/details/2012/000007> (3.08.2017).

⁵ Źródło: <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/successful/details/2017/000002> (3.08.2017).

⁶ Traktat lizboński (oficjalnie *Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską*; w wersji roboczej określany jako *traktat reformujący*) – umowa międzynarodowa zakładająca m.in. reformę instytucji Unii Europejskiej, podpisana 13 grudnia 2007 r. w Lizbonie.

w rozumieniu art. 11 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE) zostały określone, zgodnie z art. 24 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE), w drodze rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) w sprawie inicjatywy obywatelskiej (Rozporządzenie 211/2011). Rozporządzenie weszło w życie 1 kwietnia 2012 r.

Pierwszym krokiem do zorganizowania inicjatywy i pierwszym wymogiem proceduralnym zawartym w art. 3 rozporządzenia 211/2011 jest powołanie komitetu obywatelskiego, który zwraca się do KE o dokonanie rejestracji inicjatywy (Rozporządzenie 211/2011: art. 4 ust. 1). Komitet musi dostarczyć Komisji następujące informacje: tytuł proponowanej inicjatywy obywatelskiej; przedmiot inicjatywy; opis celów; postanowienia traktatów uznane przez organizatorów za istotne dla zaproponowanych działań; imiona i nazwiska, adresy pocztowe, obywatelstwa i daty urodzenia siedmiu członków komitetu obywatelskiego; wszystkie źródła wsparcia i finansowania (Rozporządzenie 211/2011: Załącznik II). Dodatkowo inicjatorzy mogą podać adres utworzonej strony internetowej. Jak zwraca uwagę Anna Doliwa-Klepcka, rozporządzenie nie wymaga tłumaczenia informacji dotyczącej inicjatywy na pozostałe języki urzędowe. Język jest jednak kluczowy w komunikacji, przygotowanie przez organizatorów możliwie największej liczby tłumaczeń zwiększa zatem szanse na sukces (Doliwa-Klepcka 2014: s. 153–154).

Komisja, w ciągu dwóch miesięcy od otrzymania niezbędnych danych, rejestruje proponowaną inicjatywę obywatelską lub odmawia jej rejestracji. Zgodnie z art. 4 ust. 2 rozporządzenia 211/2011, warunkiem rejestracji jest łączne spełnienie następujących wymogów:

- utworzenie komitetu obywatelskiego i wyznaczenie osoby upoważnionej do kontaktu zgodnie z art. 3 ust. 2 rozporządzenia;
- proponowana inicjatywa obywatelska nie wykracza w sposób oczywisty poza kompetencje KE w zakresie przedkładania wniosku dotyczącego unijnego aktu prawnego w celu wprowadzenia w życie traktatów;
- proponowana inicjatywa obywatelska nie jest oczywistym nadużyciem, nie jest oczywiście niepoważna lub dokuczliwa;
- proponowana inicjatywa obywatelska nie jest w sposób oczywisty sprzeczna z wartościami Unii określonymi w art. 2 TFUE.

Jeżeli powyższe warunki (łącznie) nie zostały spełnione, to Komisja odmawia rejestracji. Wydając taką decyzję, KE ma obowiązek jej uzasadnienia oraz poinformowania organizatorów o wszystkich dostępnych dla nich sądowych i pozasądowych środkach prawnych.

W dotychczasowej praktyce Komisja wielokrotnie odmawiała rejestracji inicjatywy obywatelskiej. We wszystkich przypadkach podany powód odmowy był taki, że inicjatywa wykracza w sposób oczywisty poza kompetencje KE w zakresie przedkładania wniosku dotyczącego unijnego aktu prawnego w celu wprowadzenia w życie traktatów. Jest to kryterium najtrudniejsze do spełnienia (Śledzińska-Simon 2015: s. 56) i powoduje ograniczenie europejskiej inicjatywy obywatelskiej (Marczewska-Rytko 2013: s. 406). Olga Łachacz zwraca uwagę na fakt, że inicjatywa może być złożona na podstawie Traktatu o Unii Europejskiej lub Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Z tego powodu inicjatywa dotycząca energii atomowej nie została zarejestrowana. Obywatele za pośrednictwem inicjatywy nie mogą domagać się zmiany traktatu, ponieważ leży to w kompetencjach państw członkowskich (Łachacz 2013: s. 212). Jan Barcz podkreśla, że zakres dziedzin, w których jest możliwe podejmowanie inicjatywy obywatelskiej, jest węższy niż zakres kompetencji Unii Europejskiej. Może dotyczyć tylko tych dziedzin, w których Komisja ma inicjatywę legislacyjną i jest wątpliwe, czy inicjatywa obywatelska będzie mogła dotyczyć obszaru Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa (Barcz 2011: s. 20–21).

Odmowy Komisji dotyczyły inicjatyw przedstawionych chronologicznie w tabeli 1 (poczynając od najnowszych).

Tabela 1. Europejskie inicjatywy obywatelskie, którym Komisja odmówiła rejestracji

Tytuł inicjatywy	Przedmiot inicjatywy
Stop Brexit	Przeciwko wystąpieniu Zjednoczonego Królestwa z UE
STOP TTIP	Przeciwko zawarciu umów: Transatlantyckiego Partnerstwa w dziedzinie Handlu i Inwestycji (TTIP) oraz kompleksowej umowy handlowej między Unią a Kanadą (CETA)
Vite l'Europe sociale! Pour un nouveau critère européen contre la pauvreté	Podjęcie działań w celu zmniejszenia liczby osób żyjących poniżej progu ubóstwa
Ethics for Animals and Kids	Zagwarantowanie minimum etyki w obchodzeniu się z podmiotami najsłabszymi
A new EU legal norm, self-abolition of the European Parliament and its structures, must be immediately adopted	Wprowadzenie do sytemu prawnego UE podstawy prawnej dla samorozwiązania Parlamentu Europejskiego, jeśli nie realizuje kluczowych postanowień Traktatu o Unii Europejskiej
The Supreme Legislative & Executive Power in the EU must be the EU Referendum as an expression of direct democracy	Stworzenie w systemie prawnym UE podstaw prawnych dla przeprowadzenia referendum, niezależnie od mechanizmów przyjętych w konstytucjach państw członkowskich UE

Tabela 1. cd.

Tytuł inicjatywy	Przedmiot inicjatywy
Our concern for insufficient help to pet and stray animals in the European Union	Przyjęcie regulacji prawnych dotyczących ochrony zwierząt domowych i bezdomnych, które zapewnią bezpieczeństwo swobody przemieszczania się obywateli UE
Right to Lifelong Care: Leading a life of dignity and independence is a fundamental right!	Zapewnienie fundamentalnego prawa do godności, w tym zapewnienie ochrony socjalnej i długoterminowej opieki zdrowotnej
To hold an immediate EU Referendum on public confidence in European Government's (EG) competence	Wprowadzenie referendum w zakresie zmiany „Europejskiego Rządu”
Stop cruelty for Animals	Przyjęcie unijnych regulacji dotyczących traktowania zwierząt, w tym m.in. zakaz zabijania zwierząt w schroniskach, obowiązkowej sterylizacji zwierząt w schroniskach
Cohesion policy for the equality of the regions and sustainability of the regional cultures	Zagwarantowanie, że polityka spójności UE będzie zwracać szczególną uwagę na regiony ze względu na ich odmienny charakter narodowy, etniczny, kulturalny, religijny czy językowy
Ensemble pour une Europe sans prostitution légale	Przeciwko legalizacji prostytucji
Enforcing selfdetermination Human Right in the EU	Przyjęcie przez UE zasady samostanowienia
Unconditional Basic Income	Przyjęcie unijnych regulacji w zakresie wprowadzenia dochodu podstawowego
One Million Signatures For „A Europe Of Solidarity”	Przyjęcie regulacji umożliwiającej państwu odmowę spłaty długu, gdy finansowe i polityczne istnienie państwa jest zagrożone
Création d'une Banque publique européenne axée sur le développement social, écologique et solidaire	Utworzenie banku umożliwiającego państwu zaciąganie pożyczek na społeczny, ekologiczny i solidarnościowy rozwój
Abolición en Europa de la tauromaquia y la utilización de toros en fiestas de crueldad y tortura por diversion	Zakres artykułu 13 TFUE
My voice against nuclear power	Przyszłość Europy bez energii jądrowej
Fortalecimiento de la participación ciudadana en la toma de decisiones sobre la soberanía colectiva	Zapewnienie obywatelom możliwości uznania nowego państwa
Recommend singing the European Anthem in Esperanto	Odnosi się do śpiewania hymnu europejskiego w języku Esperanto

Źródło: opracowanie własne na podstawie komunikatów Komisji o odmowie rejestracji oraz <http://www.ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/non-registered>.

Na postanowienie Komisji odmawiające rejestracji może być wniesiona skarga do Trybunału Sprawiedliwości UE. Jednak w kilku sprawach Sąd oddalił skargi, np. w sprawach dotyczących: „Right to Lifelong Care: Leading a life of dignity and independence is a fundamental right!” (Wyrok Sądu 2016a), „Cohesion policy for the equality of the regions and sustainability of the regional cultures” (Wyrok Sądu 2016b) i „One Million Signatures For *A Europe Of Solidarity*” (Wyrok Sądu 2015). W dwóch ostatnich sprawach zostały wniesione odwołania do Trybunału Sprawiedliwości (Sprawa C-420/16P i C- 589/15P).

Z kolei w dwóch innych sprawach Sąd orzekł nieważność decyzji Komisji o odmowie rejestracji (Wyrok Sądu 2017a; Wyrok Sądu 2017b). Pierwsza inicjatywa dotycząca ochrony osób należących do mniejszości narodowych i językowych znalazła swój pozytywny finał, ponieważ po wydaniu wyroku Komisja podjęła decyzję o zarejestrowaniu inicjatywy obywatelskiej „Minority SafePack – one million signatures for diversity in Europe” (Decyzja 2017/652: art. 1). Sprawa drugiej inicjatywy jest bardziej skomplikowana. Jej wnioskodawcy występowali przeciwko zawarciu Transatlantycznego Partnerstwa w dziedzinie Handlu i Inwestycji (TTIP). Wniosek na odmowę rejestracji został rozpatrzony pozytywnie i Sąd stwierdził nieważność (Wyrok Sądu 2017c) decyzji Komisji C(2014) 6501 final⁷), wcześniej zaś odrzucił wniosek o zastosowanie środka tymczasowego. Konsekwencją unieważnienia przez Sąd decyzji jest podjęcie przez Komisję decyzji o rejestracji inicjatywy (Commission Decision C(2017) 4725 final). Sprawa jest o tyle wyjątkowa, że w przypadku wejścia w życie porozumienia upływ czasu może zniweczyć cel inicjatywy obywatelskiej. W tym temacie obywatele UE wykazali wyjątkowo dużą aktywność i determinację.

Oceniając zakres przedmiotowy wnoszonych inicjatyw, należy podkreślić, że jest on bardzo szeroki, zróżnicowany tematycznie i nie ogranicza się tylko do spraw związanych bezpośrednio z prawami jednostki. Przykładem tego są inicjatywy dotyczące m.in. Transatlantycznego Partnerstwa, ochrony zwierząt czy ochrony środowiska naturalnego.

Znamienny jest fakt, że tak duża liczba inicjatyw nie została zarejestrowana. Niezarejestrowane inicjatywy stanowią aż około 1/3 wszystkich podjętych działań. We wszystkich przypadkach powód odmowy był jednakowy. Komisja uznała, że wniosek wykracza poza jej kompetencje w zakresie przedkładania wniosku unijnego aktu prawnego. Świadczy to o braku dostatecznej wiedzy organizatorów, które

⁷ Źródło: file:///C:/Users/user/Downloads/C2014-6501public%20(4).pdf.

dziedziny i w jakim zakresie mogą podlegać regulacji prawa UE. Wynika to wprost ze złożonej i trudnej tematyki podziału kompetencji między UE a państwami członkowskimi oraz realizacji zasady subsydiarności. Została podjęta decyzja o stworzeniu możliwości włączenia w trudny proces legislacyjny UE samych obywateli, jednocześnie nie zostały stworzone żadne mechanizmy ich merytorycznego wsparcia. Z przeprowadzonej analizy wynika, że bardzo często jednostka błędnie ocenia zakres możliwych inicjatyw KE. Bez wątplenia jest to sfera, w której konieczne jest merytoryczne wsparcie inicjatorów. Skoro jednak założeniem inicjatywy obywatelskiej jest zwrócenie uwagi na sprawy jeszcze nieuregulowane lub nienależycie uregulowane, to merytoryczne wsparcie wnioskodawców powinno pochodzić spoza Komisji, która poprzez fakt posiadania inicjatywy ustawodawczej w UE i decydowanie o rejestracji wniosku jest instytucją zaangażowaną w jego ocenę.

Pozytywnie należy ocenić przyjęty mechanizm kontroli decyzji Komisji o odmowie rejestracji i możliwości wniesienia skargi do Trybunału Sprawiedliwości UE. Wnioskodawcy skorzystali z niego w ok. 1/4 spraw. Sąd stwierdził nieważność decyzji Komisji o odmowie rejestracji w dwóch sprawach, co stanowi jednak ok. 10% spraw, w których KE odmówiła rejestracji inicjatywy. Po wyroku Sądu Komisja podejmuje decyzję o rejestracji inicjatywy. Przyjęty tryb odwołania oraz cały mechanizm działania inicjatywy obywatelskiej nie jest skutecznym narzędziem do rozstrzygnięcia spraw, w których ze względu na okoliczności decyzje powinny zapadać możliwie jak najszybciej. Najlepszym tego przykładem jest inicjatywa przeciwko Partnerstwu Transatlantyckiemu. Pomimo dotrzymania wszelkich terminów, po wyroku unieważniającym decyzję Komisji, dalsze działania mogą się już okazać bezprzedmiotowe.

Inicjatywy wycofane przez wnioskodawców

Druga kategoria inicjatyw to inicjatywy wycofane. Organizatorzy mogą wycofać zarejestrowaną inicjatywę w dowolnym momencie. Ważne jest, aby wcześniej nie wysłali zebranych deklaracji poparcia z podpisami do weryfikacji i poświadczenia przez organy krajowe państw, z których pochodzą sygnatariusze (Rozporządzenie 211/2011: art. 4 ust. 5 w powiązaniu z art. 8). Wycofanie jest nieodwracalne. Informacja o tym jest umieszczana przez Komisję w rejestrze.

Tabela 2. Wykaz europejskich inicjatyw obywatelskich wycofanych przez wnioskodawców

Tytuł europejskiej inicjatywy obywatelskiej	Przedmiot inicjatywy	Data rejestracji/ Data wycofania
Let's fly 2 Europe: Umożliwienie uchodźcom legalnego i bezpiecznego dotarcia do Europy	Umożliwienie uchodźcom legalnego i bezpiecznego dotarcia do Europy	02.09.2016 03.12.2016
Wake up Europe! Działajmy, aby strzec demokratycznego projektu europejskiego	Zapewnienia przestrzegania praworządności przez Węgry w odniesieniu do art. 2 TUE	30.11.2015 23.06.2016
Vi vill att WHO:s rekommendationer efterföljs. Cannabis ska bli avkriminaliserat med reglering	Inicjatywa dotycząca narkotyków i przestrzegania zaleceń WHO	30.11.2015 09.03.2016
„A l'écoute”	Wzmocnienie tajemnicy zawodowej adwokatów, w tym kwestii podsłuchu rozmów telefonicznych między adwokatem a klientem	09.02.2015 22.10.2015
Moveurope	Wprowadzenie karty MOVEEUROPE. Upoważniałaby ona do zniżki kosztów transportu i zakwaterowania podczas weekendu 9 maja – w celu uczczenia Dnia Europy – rotacyjnie co roku jedno miasto	07.03.2014 30.01.2015
New Deal 4 Europe – for a European Special Plan for Sustainable Development and Employment	Powołanie dwóch funduszy: pierwszego – dla rozwoju dóbr publicznych, takich jak: odnawialne źródła energii, rozwój badań i innowacji, rozwój sieci infrastrukturalnych; drugiego zaś – dla stworzenia nowych miejsc pracy, zwłaszcza dla ludzi młodych	07.03.2014 30.01.2015
Turn me Off!	Wprowadzenie zakazu zostawiania włączonych świateł w biurach i sklepach po godzinach normalnej działalności. Ma to na celu oszczędność energii oraz ochronę środowiska naturalnego	03.02.2014 22.04.2014
Teach for Youth – Upgrade to Erasmus 2.0	Wylimitowanie różnic edukacyjnych między poszczególnymi krajami UE	17.06.2013 15.06.2014
Kündigung Personenfreizügigkeit Schweiz	W sprawie wypowiedzenia umowy między Szwajcarią a UE i jej państwami członkowskimi dotyczącej swobodnego przepływu osób	19.11.2012 04.02.2013

Tabela 2. cd.

Tytuł europejskiej inicjatywy obywatelskiej	Przedmiot inicjatywy	Data rejestracji/ Data wycofania
European Initiative for Media Pluralism	Ochrona pluralizmu w mediach	05.10.2012 20.08.2013
End Ecocide in Europe: A Citizens' Initiative to give the Earth Rights	Podjęcie inicjatywy ustawodawczej UE dotyczącej zbrodni ekologicznych	01.10.2012 21.01.2013
Let me vote	Wprowadzenie praw wyborczych w państwie członkowskim miejsca zamieszkania na takich samych warunkach, jak obywatele tego państwa	11.05.2012 29.01.2013
Dyrektywa unijna dotycząca dobrostanu krów mlecznych	Poprawa dobrostanu krów mlecznych	10.05.2012 20.07.2012
Single Communication Tariff Act	Wprowadzenie jednolitej miesięcznej taryfy na połączenia telefoniczne z telefonów komórkowych w granicach UE obejmującą wszystkie usługi	10.05.2012 03.12.2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/obsolete>.

Najszybciej została wycofana inicjatywa (po upływie dwóch miesięcy) w sprawie dyrektywy unijnej dotyczącej dobrostanu krów mlecznych. Dyrektywa miała na celu poprawę warunków hodowli 23 mln krów mlecznych, stworzenie równych zasad konkurencji i zagwarantowanie podstawowych standardów, analogicznych do tych, które zostały przyjęte w odniesieniu do prawodawstwa dotyczącego hodowli świń i drobiu. Inicjatywa wycofana po najdłuższym czasie od zarejestrowania (niemal rok) to „Teach for Youth – Upgrade to Erasmus 2.0”⁸. Celem tej inicjatywy było wyeliminowanie różnic edukacyjnych między poszczególnymi krajami Unii Europejskiej. Zakładała ona wprowadzenie specjalnego programu nauczania głównie w szkołach wiejskich, lecz także na innych obszarach o niskich dochodach mieszkańców i słabym rozwoju społeczno-ekonomicznym. Zajęcia w takich szkołach miały być prowadzone przez okres do 2 lat. Większość wniosków została wycofana po kilku miesiącach.

Ciekawy wydaje się fakt wniesienia przez Węgry do TS skargi o stwierdzenie nieważności decyzji Komisji o rejestracji europejskiej inicjatywy obywatelskiej „Wake

⁸ Źródło: <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/obsolete/details/2013/000005>.

Up Europe! Agir pour préserver le projet démocratique européen”⁹. Zdaniem strony skarżącej, wszczęcie postępowania przewidzianego w art. 7 TUE nie można uznać za akt prawny Unii konieczny do stosowania traktatów. Ponadto wskazano, że Komisja naruszyła zasady dobrej administracji i lojalnej współpracy (Skarga 2016).

Wycofanie inicjatywy jest porażką organizatorów, ponieważ nie są oni w stanie uzyskać pożądanego efektu. Przyczyną wycofania był zazwyczaj brak oczekiwanego poparcia. Sygnatariusze inicjatywy muszą być obywatelami Unii i osiągnąć wiek uprawniający do głosowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego (Rozporządzenie 211/2011: art. 3 ust. 4). Niekiedy czynnik wieku jest wskazywany jako ograniczający możliwość aktywizacji młodych ludzi, którzy nie nabyli jeszcze praw wyborczych w swoich państwach (Śledzińska-Simon 2015: s. 54). Pogląd ten nie jest słuszny, ponieważ – biorąc pod uwagę niekiedy skomplikowane i trudne kwestie podjęte przez inicjatorów oraz złożone procedury funkcjonowania samej Unii, w tym inicjatywy obywatelskiej – świadoma i odpowiedzialna decyzja jest kluczową sprawą przy zbieraniu deklaracji poparcia. Czasami trudności w skompletowaniu wymaganej liczby deklaracji mogą być związane z tematyką inicjatywy, która nie zyskuje szerszego wsparcia. Często jednak wynikają one ze złożonych procedur zbierania deklaracji poparcia, np. krótkiego czasu na zbieranie deklaracji. Wszystkie deklaracje poparcia zbiera się bowiem po dacie rejestracji proponowanej inicjatywy obywatelskiej, w okresie nieprzekraczającym dwunastu miesięcy (Rozporządzenie 211/2011: art. 5 ust. 5). Wymóg związany z kryterium czasu jest rygorystyczny (Śledzińska-Simon 2015: s. 63). Bieg terminu rozpoczyna się od dnia wydania decyzji przez Komisję. Inicjatorzy mogą w tym momencie nie być jeszcze gotowi do rozpoczęcia zbierania deklaracji. Kluczowe dla tego etapu jest posiadanie elektronicznej platformy i pełna gotowość do zbierania wersji papierowych. Inicjatorzy nie są zobowiązani do stworzenia platformy elektronicznej na etapie składania dokumentów do rejestracji. Późniejsze jej tworzenie może opóźnić rozpoczęcie zbierania deklaracji nawet o kilka miesięcy. Drugą przewidzianą formą zbierania deklaracji jest forma papierowa. Rozporządzenie określa zakres niezbędnych danych osobowych (Rozporządzenie 211/2011: art. 5 ust. 1 w zw. z Załącznikiem III). Niestety jest on bardzo szeroki i do tego niejednorodny w poszczególnych państwach członkowskich. Dotyczy to takich kluczowych kwestii, jak np.: obowiązek podawania danych dokumentu tożsamości, nazwiska w chwili urodzenia, państwa lub pełnego adresu zamieszkania, daty i/lub miejsca urodzenia. Brak

⁹ Źródło: <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/obsolete/details/2015/000005>.

jednolitego formularza dla wszystkich państw bardzo utrudnia zbieranie deklaracji poparcia. Takie rozwiązanie komplikuje też weryfikację tych deklaracji. Obie formy zbierania deklaracji są ważne, ponieważ – jak podaje Komisja – 55% trzech inicjatyw, które spełniło wymogi i warunki rozporządzenia, złożone było *online* (Komisja Europejska 2015: s. 7).

Warunki i procedury przeprowadzenia inicjatywy nie sprzyjają zaangażowaniu obywateli. Zyskanie poparcia dla inicjatywy będzie wymagać determinacji organizatorów, zwłaszcza prezentujących problem mało znany społeczeństwu lub nieposiadających dużego wsparcia finansowego (Błaszczuk-Zawiła 2012: s. 11). Należy zatem udoskonalić obie możliwości. W wersjach papierowych deklaracji należy bezwzględnie ograniczyć ilość wymaganych danych i ujednoczyć te dane dla wszystkich państw. W wersji elektronicznej – stworzyć wspólną stałą platformę dla inicjatyw i określić zasady jej wykorzystania i administrowania. Obarczanie tym komitetu organizacyjnego jest dla niego zbyt dużym obciążeniem.

Jeżeli wnioskodawcy inicjatywy są przekonani do jej celowości, ale wycofali ją z powodu wymienionych wyżej problemów, mogą ją ponownie zgłosić do rejestracji. O ile oczywiście przedmiot wniosku będzie nadal aktualny.

Inicjatywy, które nie uzyskały wystarczającego poparcia

Trzecia kategoria inicjatyw to takie, które nie uzyskały wystarczającego poparcia. Chodzi zatem o inicjatywy, które w ciągu dwunastu miesięcy od dnia rejestracji nie zdobyły wymaganego minimum 1 mln podpisów, uzyskanych od obywateli co najmniej siedmiu państw członkowskich UE.

Spora liczba inicjatyw (do lipca 2017 r. takich inicjatyw było 18) nie uzyskała wystarczającego poparcia. Dotyczyły one następujących zagadnień: równego traktowania wszystkich pracowników transportu; zacieśnienia współpracy państw członkowskich w celu walki z ubóstwem w Europie; wprowadzenia do prawa spółek środków prawnych zapewniających przejrzystość osób prawnych (miało to w założeniu wyeliminować tzw. firmy przykrywki); klasyfikacji elektronicznych papierosów i produktów pochodnych jako produktów rekreacyjnych ogólnego przeznaczenia; legalizacji konopi; pluralizmu mediów; zapewnienia równych szans w zakresie kształcenia i edukacji; rozwijania przedsiębiorczości wśród kobiet; zapewnienia wszystkim obywatelom UE praw wyborczych w miejscu zamieszkania; wprowadzenia pojęcia zbrodni przeciwko środowisku naturalnemu i zakazu ich popełniania; zabezpieczenia w perspektywie długotermino-

wej prawa każdej jednostki do zaspokojenia swoich potrzeb materialnych i godnego życia; wprowadzenia jednolitej taryfy na połączenia telefonii komórkowej w granicach Unii Europejskiej; ograniczenia prędkości w rejonie zabudowanym do 30 km/godz.; założenia platformy *online* dla inicjatyw obywateli UE; zawieszenia Pakietu Klimatyczno-Energetycznego UE z 2009 r. do czasu podpisania umowy międzynarodowej dotyczącej emisji CO₂ przez największych emitentów, takich jak: Chiny, USA i Indie; właściwego gospodarowania i przetwarzania odpadów; zapewnienia wysokiej jakości edukacji dla każdego; ulepszenia i wzmocnienia europejskich programów wymian, takich jak Erasmus czy Wolontariat Europejski (*Lista inicjatyw WWW*).

Inicjatywy wycofane przez wnioskodawców mogą być ponownie zgłaszane do rejestracji. W pięciu przypadkach inicjatorzy podjęli takie działania, jednak nie uzyskały one wystarczającego poparcia. Były to inicjatywy dotyczące: legalizacji konopi; pluralizmu mediów; zapewnienia wszystkim obywatelom UE praw wyborczych w miejscu zamieszkania; przyjęcia w ustawodawstwie UE pojęcia zbrodni przeciwko środowisku naturalnemu i zakazu ich popełniania; wprowadzenia jednolitej taryfy na połączenia telefonii komórkowej w granicach Unii Europejskiej.

W myśl regulacji proceduralnych określonych w rozporządzeniach UE państwa członkowskie określają, jakie dane będą konieczne do dokonania późniejszej weryfikacji i poświadczenia ważności deklaracji poparcia oraz potwierdzenia liczby ważnych deklaracji złożonych w każdym państwie członkowskim UE. Za czynności te są odpowiedzialne władze krajowe odpowiednich państw członkowskich. (Góra, Burek, Filipek 2011: s. 15). Należy w tym miejscu podkreślić trudną rolę organów krajowych wyznaczonych do przeprowadzenia weryfikacji tych deklaracji. Wynika to z konieczności sprawdzania deklaracji złożonych zarówno *online*, jak i w formie papierowej, w wielu językach, a także weryfikacji różnych danych w nich zawartych. Ponadto organizatorzy ponoszą odpowiedzialność za ochronę danych osobowych.

Wnioski

Liczba podejmowanych inicjatyw wskazuje, że obywatele UE chętnie korzystają z mechanizmu europejskiej inicjatywy obywatelskiej i akceptują nowy instrument stworzony do zaangażowania ich w aktywną działalność legislacyjną w UE. W tak trudnym dla Unii okresie społeczeństwo obywatelskie podjęło wiele aktywnych wyzwań. Zasadniczym jednak problemem jest brak wymiernych efektów tych inicjatyw, brak ich przełożenia na konkretne działania następcze.

Niepokojący jest także wysoki współczynnik odmów rejestracji proponowanych inicjatyw obywatelskich oraz niski wskaźnik inicjatyw zakończonych powodzeniem, tj. takich, które spełniły wymagania proceduralne i inne warunki określone w rozporządzeniu.

Należy zatem zrobić wszystko, aby wykorzystać rozbudzony potencjał społeczeństwa obywatelskiego. A to wymaga zmian istniejącej regulacji, głównie w obszarach: edukacji organizatorów dotyczącej zakresu spraw, które mogą być objęte inicjatywą oraz stanowienia aktów ustawodawczych w UE; ujednoczenia i uproszczenia deklaracji poparcia; stworzenia w ramach UE jednolitej platformy do zbierania deklaracji *online*, dostępnej dla organizatorów inicjatyw; wykorzystania służb lingwistycznych do przetłumaczenia głównych założeń inicjatywy na wszystkie oficjalne języki UE.

Aktualnie głównym problemem związanym z inicjatywą obywatelską jest jej niska skuteczność. Liczba składanych inicjatyw daje nadzieję na włączenie społeczeństwa obywatelskiego w formułowanie nowych inicjatyw. Wydaje się, że zmiany w procedurze oraz działania na rzecz zwiększenia świadomości obywateli Unii na temat założeń inicjatywy mogą pozytywnie wpłynąć na działanie tego mechanizmu.

Mieczysława Zdanowicz – doktor habilitowana, profesor na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. P.o. kierownika Katedry Prawa Europejskiego Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Dziekan Wydziału Ekonomiczno-Informatycznego w Wilnie, Uniwersytetu w Białymstoku, członek Rady do spraw Uchodźców I kadencji. Autorka licznych publikacji z zakresu prawa Unii Europejskiej i prawa międzynarodowego, szczególnie dotyczących statusu cudzoziemca, praw człowieka oraz wybranych zagadnień polityki migracyjnej UE.
Adres e-mail: zdanowicz@uwb.edu.pl

Mieczysława Zdanowicz – habilitated doctor, associate professor at the Faculty of Law, University of Białystok. Head of the Department of European Law at University of Białystok, Faculty of Law. Dean of the branch of the University of Białystok, Faculty of Economics-Informatics in Vilnius. Member of the Refugee Board of the first term. Author of numerous publications in the field of European law and international law, particularly concerning the status of foreigner, human rights and selected issues of UE migration policy.
E-mail: zdanowicz@uwb.edu.pl

Bibliografia

- BARCZ Jan (2011), *Inicjatywa obywatelska – aspekty prawne i instytucjonalne*, „Europejski Przegląd Sądowy”, nr 10.
- BŁASZCZUK-ZAWIŁA Marzenna (2012), *Czy europejska inicjatywa obywatelska ożywi debatę publiczną w UE?*, „Unia Europejska”, nr 3(214).

- COMMISSION DECISION C(2017) 4725final (2017b), Commission Decision of 4.07.2017 on the proposed citizens' initiative entitled "Stop TTIP", C(2017) 4725final, Brussels, [http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/documents/3801\(03.08.2017\)](http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/documents/3801(03.08.2017)).
- CZACHÓR Zbigniew (2002), *Przygotowanie do Konferencji Międzyrządowej: 2004. Analiza podstawowych pojęć z punktu widzenia supranarodowego rozwoju Unii Europejskiej*, w: Zbigniew Czachór (red.), *Unia Europejska po Traktacie Nicejskim*, Warszawa.
- CZAPUTOWICZ Jacek (2014), *Demokracja a suwerenność w Unii Europejskiej*, w: Konstanty A. Wojtaszczyk, Małgorzata Mizerska-Wrotkowska, Wojciech Jakubowski (red.), *Polska w procesie integracji europejskiej. Dekada doświadczeń (2004–2014)*, Warszawa.
- DECYZJA C(2014) 6501 final Komisji (UE) z dnia 10 września 2014 r. w sprawie: Your request for registration of a proposed citizens' initiative entitled "STOP TTIP", file:///C:/Users/user/Downloads/C2014-6501public%20(4).pdf (3.08.2017).
- DECYZJA 2017/652 Komisji (UE) z dnia 29 marca 2017 r. w sprawie proponowanej inicjatywy obywatelskiej „Minority SafePack – one million signatures for diversity in Europe”, Dz. Urz. UE L 92/100 z 6.04.2017.
- DOLIWA-KLEPACKA Anna (2014), *Stanowienie aktów ustawodawczych w Unii Europejskiej*, Warszawa–Białystok.
- FISZER Józef M. (2015), *Kryzys integracji europejskiej czy kryzys Unii Europejskiej? Przesłanki i skutki*, „Przegląd Europejski”, nr 3(37).
- GÓRA Magdalena, BUREK Wojciech, FILIPEK Paweł (2011), *Europejska inicjatywa obywatelska*, Warszawa.
- GRABOWSKA Genowefa (2015), *Europejska Inicjatywa Obywatelska drogą ku demokratyzacji unijnych procedur legislacyjnych*, w: Lidia Brodowski, Dagmara Kuźniar-Far (red.), *Unia Europejska a prawo międzynarodowe. Księga Jubileuszowa dedykowana Prof. Elżbiecie Dyni*, Rzeszów.
- GROSSE Tomasz G. (2014), *Kryzys demokracji w Europie*, „Przegląd Europejski”, nr 3(33).
- HIX Simon (2010), *System polityczny Unii Europejskiej*, Warszawa.
- JASKULSKI Adam (2013), *Legitymizacja w Unii Europejskiej w czasach kryzysu*, w: Józef M. Fiszer, Mikołaj J. Tomaszuk (red.), *Zarządzanie procesem integracji i modernizacja Unii Europejskiej w dobie kryzysu oraz kształtowania się nowego ładu międzynarodowego*, Warszawa.

- KOMISJA EUROPEJSKA (2015), Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady. Sprawozdanie dotyczące stosowania rozporządzenia (UE) nr 211/2011 w sprawie inicjatywy obywatelskiej, COM(2015) 145 final, Bruksela.
- LISTA INICJATYW, w przypadku których w terminie roku nie zebrano wystarczającej liczby deklaracji poparcia (WWW), http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/obsolete/conditions_not_fulfilled (3.08.2017).
- LISTA INICJATYW WYCOFANYCH przez organizatorów (WWW), <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/obsolete> (3.08.2017).
- ŁACHACZ Olga (2013), *Europejska Inicjatywa Obywatelska jako narzędzie partycypacji społeczeństw w unijnym procesie decyzyjnym*, w: Mariusz Paździor, Bogumił Szmulik (red.), *Ewolucja demokracji przedstawicielskiej w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, Lublin.
- MARCZEWSKA-RYTKO Maria (2013), *Europejska inicjatywa obywatelska jako wyraz implementacji instytucji demokracji bezpośredniej na poziomie Unii Europejskiej*, w: Jerzy Jaskiernia (red.), *Wpływ standardów międzynarodowych na rozwój demokracji i ochronę praw człowieka*, Warszawa.
- POSTANOWIENIE PREZESA SĄDU (2016) z dnia 23 maja 2016 r., Efler et al. przeciwko Komisji, sprawa T754/14 R, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=europejska%2Binicjatywa%2Bobywatelska&docid=186932&pageIndex=0&doclang=pl&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1046265#ctx1> (3.08.2017).
- RADA EUROPEJSKA (2001), Presidency Conclusions European Council Meeting in Laeken 14 and 15 December 2001, SN 300/1/01 REV 1, Leaken, <http://www.consilium.europa.eu/media/20950/68827.pdf> (03.08.2017).
- ROZPORZĄDZENIE 211/2011 Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 16 lutego 2011 r. w sprawie inicjatywy obywatelskiej, Dz. U. L 65 z 11.03.2011, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011R0211&from=PL> (1.06.2017).
- SKARGA (2016) wniesiona w dniu 3 lutego 2016 r. – Węgry Komisja, sprawa T-50/15, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=europejska%2Binicjatywa%2Bobywatelska&docid=177170&pageIndex=0&doclang=pl&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1046265#ctx1> (3.08.2017).
- SKOMERSKA-MUCHOWSKA Izabela (2010), *Udział obywateli Unii z życia demokratycznym Unii*, w: Izabela Skomerska-Muchowska, Anna Wyrozumska (red.), *Obywatel Unii*, Warszawa.

SPRAWA C-420/16P – Appeal brought on 28 July 2016 by Balázs-Árpád Izsák and Attila Dabis against the judgment delivered on 10 May 2016 in Case T-529/13 Balázs-Árpád Izsák and Attila Dabis vs. European Commission, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=184758&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=169359> (3.08.2017).

SPRAWA C-589/15P – Appeal brought on 13 November 2015 by Alexios Anagnostakis against the judgment delivered on 30 September 2015 by the General Court (First Chamber) in Case T-450/12 Anagnostakis vs. Commission (Case C-589/15 P), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/PDF/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2016.007.01.0012.01.ENG (3.08.2017).

SZCZERSKI Krzysztof (2008), *Dynamika systemu europejskiego. Rozważania o nowym kształcie polityki w Unii Europejskiej*, Kraków.

ŚLEDZIŃSKA-SIMON Anna (2015), *Europejska inicjatywa obywatelska, czyli fiasko demokratycznego telos?*, w: Aleksandra Gliszczyńska-Grabias, Grażyna Baranowska, Adam Bodnar (red.), *Ochrona praw obywateli i obywateli Unii Europejskiej. 20 lat – osiągnięcia i wyzwania na przyszłość*, Warszawa.

TUE, Traktat o Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012.

TFUE, Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012.

WĘC Janusz Józef (2011), *Traktat Lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007–2009*, Kraków.

WITKOWSKA Marta (2013), *Regulacja europejskiej inicjatywy obywatelskiej przykładem oddziaływania społeczeństwa obywatelskiego w Unii Europejskiej*, w: Anna Olejniczak, Łukasz Zamecki (red.), *Europa dla młodych – szansa ou d'illusion*, Warszawa.

WYROK SĄDU (2015) z dnia 30 września 2015 r., Alexios Anagnostakis przeciwko Komisji Europejskiej, w sprawie T-450/12, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=168881&pageIndex=0&doclang=pl&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1037897> (3.08.2017).

WYROK SĄDU (2016a) z dnia 19 kwietnia 2016 r., Bruno Costantini et al. przeciwko Komisji Europejskiej, w sprawie T-44/14, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=176441&pageIndex=0&doclang=pl&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1037897> (3.08.2017).

WYROK SĄDU (2016b) z dnia 10 maja 2016 r., Balázs-Árpád Izsák i Attila Dabis przeciwko Komisji Europejskiej, w sprawie T-529/13, <http://curia.europa.eu/juris/>

document/document.jsf?text=&docid=177961&pageIndex=0&doclang=pl&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1037897 (3.08.2017).

WYROK SĄDU (2017a) z dnia 3 lutego 2017 r., Bürgerausschuss für die Bürgerinitiative Minority SafePack – one million signatures for diversity in Europe przeciwko Komisji Europejskiej, w sprawie T646/13, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=187422&pageIndex=0&doclang=PL&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=113214> (3.08.2017).

WYROK SĄDU (2017b) z dnia 10 maja 2017 r., Michael Efler przeciwko Komisji Europejskiej, w sprawie T754/14, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=190563&pageIndex=0&doclang=PL&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=114371> (3.08.2017).

WYROK SĄDU (2017c) z dnia 10 maja 2017 r., Efler et al. przeciwko Komisji, w sprawie T-754/14, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=europejska%2Binicjatywa%2Bobywatelska&docid=190563&pageIndex=0&doclang=pl&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1046265#ctx1> (3.08.2017).